

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Akımlaştırılmasının Önemine Dair Uzman Görüşlerinin Değerlendirilmesi*

The Evaluation of the Expert Views Regarding the Importance of Gender Equality Mainstreaming in Education

İlksen Üstündağ Yıldırım, Beyhan Zabun

Yazar Bilgileri

İlksen Üstündağ Yıldırım
Dr.,
ilksenustundag@gmail.com

Beyhan Zabun
Prof. Dr., Gazi Üniversitesi,
Gazi Eğitim Fakültesi, Felsefe
Grubu Eğitimi,
bzabun@gazi.edu.tr

ÖZ

Toplumsal cinsiyetin eğitime yönelik çalışmalar zengin bir alanyazın oluşturmaktadır. Bu çalışmaların eğitim öğretimin farklı düzeylerine ve toplumsal cinsiyetle ilişkili birçok farklı probleme yöneldiği görülmektedir. Ancak bu zengin alanyazın etkili bir toplumsal cinsiyet eğitiminin düzey ve içeriğine yönelik bütüncül bir bakış açısı taşıması bakımından eksiktir. Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet eğitiminin hangi düzeyde, nasıl bir içerikle gerçekleştirileceği sorusundan yola çıkarak eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının önemini belirlemektir. Yönelimsel bir nitel araştırma özelliği taşıyan bu çalışma kapsamında veriler yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme tekniklerinden ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışma grubunun oluşturulmasındaki ölçüt, katılımcıların toplumsal cinsiyetin eğitimi konusunda uzmanlaşmış olmalarıdır. Bu bağlamda akademisyen, sosyolog, aktivist, toplumsal cinsiyetle ilgili proje koordinatörü gibi farklı meslek gruplarından 13 uzmanla görüşülmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler bilgi edinme ve kavramlar arası ilişki kurma olanağı sağladığı için içerik analiziyle ele alınmıştır. Sonuç olarak toplumsal cinsiyet eğitimi için erken çocukluktan yetişkinliğe her düzeyde konuyla ilişkili bir derse ihtiyaç olduğu kadar aynı zamanda içeriğe dair birçok unsura eşitlikçi perspektifin entegre edilmesi gerektiğine ulaşılmıştır. Bu sonuç eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının önemine doğrudan işaret etmektedir.

Makale Bilgileri

Anahtar Kelimeler
Toplumsal cinsiyet
Toplumsal cinsiyet eğitimi
Toplumsal cinsiyet eşitliğinin
ana akımlaştırılması
Uzman görüşleri

Keywords
Gender
Gender education
Mainstreaming of gender
equality
Expert views

Makale Geçmişi
Geliş: 01.03.2024
Kabul: 07.04.2024

ABSTRACT

Studies on gender education have a rich literature. It is likely that these studies focus on many different problems related to different levels of education and gender. However, this rich literature is lacking in terms of having a holistic perspective on the level and content of effective gender education. The purpose of the current study is to determine the importance of mainstreaming gender equality in education based on the question of at which level and how gender education is realized. Data in the current study, which is an intentional, qualitative research, was collected through deep semi-structured interviews. The study group of the research was made up using criterion sampling and snowball sampling techniques, which are both proposed sampling techniques. The criterion in the formation of the study group was that the participants were all experts in social gender education. In this sense, 13 experts in professional groups, such as faculty members, sociologists, activists, and project coordinators, were interviewed regarding gender. The data obtained in the interviews were analyzed through content analysis since it allowed us to relate acquiring knowledge to the concepts. As a conclusion, it was found that as well as there was a need for a course regarding the issue at every stage from early childhood to adulthood for gender education, equalist perspective should be integrated to a lot of elements regarding the content. This result indicates the importance of mainstreaming gender equality in education.

* Bu araştırma ikinci yazar danışmanlığında, birinci yazar tarafından yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

Makale Türü

Araştırma

Önerilen Atıf

Üstündağ-Yıldırım, İ. & Zabun, B. (2024). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının önemine dair uzman görüşlerinin değerlendirilmesi. *TEBD*, 22(1), 642-659.
<https://doi.org/10.37217/tebd.1445854>

Giriş

Toplumsal cinsiyet, cinsiyete dayalı roller, bu rollerden kaynaklı problemler, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin bazı göstergeleri, iktidar ilişkileri ve kadın hakları gibi birçok konuda önemli bir kavram olarak tartışılmaktadır. Kavramın tanımlanmasında farklı görüşler bulunsa da biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkın vurgulanması çoğu tanımda dikkat çekmektedir. Greer (2012), toplumsal cinsiyeti kavramsal olarak ele alırken biyolojik farklar üzerine kurulu ikili cinsiyet ayrımının yanlış ve yetersiz olduğunu belirtmiştir. Direk (2018) ise biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki söz konusu farkı temel ontolojik varsayımlardan biri olarak vurgulamış ve toplumsal cinsiyet konusunu başkasıyla ilişki problematiğinden yani toplumsal yönünden bağımsız bir ele alışı mümkün olmadığını altını çizmiştir. Bir başka tanımda ise toplumsal cinsiyet kısaca, toplumun kadın ve erkek için uygun gördüğü, inşa ettiği veya yeniden ürettiği rol ve davranışları ifade etmektedir. Biyolojik cinsiyet ise kadın ve erkeğin doğuştan getirdiği, sadece fizyolojik özelliklere işaret edilmesinde kullanılan bir kavramdır (World Health Organization [WHO], 2017).

Toplumsal cinsiyete dair çalışmalardan özellikle feminist bakış açısına sahip olanlarda, toplumsal cinsiyet kavramı ele alınırken biyolojik determinizmin şiddetle reddedildiği görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar ile temellendirilen eşit olmayan toplumsal ilişkiler, güç ilişkileri ve kadının cinsel bir objeymiş gibi sınırlandırıldığı konumu yanlış bir kavramsallaştırmayı beraberinde getirmektedir (Greer, 2012). Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru toplumsal cinsiyet bir kavram olarak ele alınmış ve kavramla ilgili çalışmaların arttığı görülmüştür. Bu çalışmalar söz konusu biyolojik determinizmin sadece kadını değil erkeği de benzer biçimde olumsuz etkilediğini iddia etmektedir. Sadece cinsiyete dayalı bir rol ve kalıp yargılar her iki cinsin de özgürleşmesi önünde bir engel oluşturmaktadır ve sorgulamaya değerdir (Scott, 1986).

Toplumsal cinsiyet kavramının felsefi temeli, kadın ve erkek toplumsal kimliğinin “karşı cins”in varlığıyla inşa edildiği üzerine kuruludur. Ancak bu toplumsal kimliğin oluşum sürecinde daha etkili olan, kadın ve erkeğin arasındaki olası farkın kendisi değil; kadın ve erkeğin çeşitli unsurlar tarafından farklılaştırılmasıdır. Eril erkek kimliği ve geleneksel kadın kimliğinin oluşması ve toplumsal cinsiyet kavramı ile buna dayalı problemlerin ortaya çıkmasında da bu noktada farklar değil, farklılaştırma edimi rol oynamaktadır (Butler, 2014). Dolayısıyla doğuştan ve değişmez, doğal bir farklılıktan kaynaklanmadığı için toplumsal cinsiyetin toplumdan topluma veya zaman içinde değişebilir niteliği kavramın anlaşılmasında farklı bir öneme sahiptir.

Bir toplumun dili, sözlü kültürü, dinî inançları, coğrafyası, savaş ve devrimler gibi geçmişte yaşadığı bazı tarihî şokların toplumsal cinsiyet rollerini belirleyici veya bu rollerin değişimini tetikleyici nitelik taşıdığı bilinmektedir. Örneğin tarım toplumlarında kadın erkek rolleri birbirinden

daha keskin çizgilerle ayrılırken teknolojik gelişmeler ve sanayi devriminin etkisiyle bu rollerin değişime uğradığı görülmektedir (Giuliano, 2017). Toplumsal cinsiyet algısının değişiminde bu gibi önemli dönüm noktaları ve tarihsel şokların yanı sıra toplumsal cinsiyetin inşa edilmesinde ve bir toplumda zaman içinde içselleştirilmesinde etkili başka faktörler de vardır. Bir çocuğun yetişirken rol model aldığı anne babasının tutumu, diğer aile bireyleri, akranları, oyun-oyuncak tercihleri, okul hayatının başlamasıyla birlikte öğretmen tutumları ve ders materyalleri, kitaplar, filmler vb. bu faktörlerden bazılarıdır (Yağan-Güder, 2016). Bu faktörler önce mikro düzeyde bir bireyde, bir ailede etkisini gösterirken zamanla tüm toplum tarafından benimsenen bir toplumsal cinsiyet algısı oluşturmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin inşasında ve yeniden üretiminde sözü geçen unsurların her biri oldukça önemlidir. Eğitim ise toplumsal cinsiyet ve eğitim, okul ve toplumsal cinsiyet eksenindeki çalışmalarda ideolojik işleviyle ayrıca önem taşımaktadır. Bu bağlamdaki çalışmalarda kız çocuklarının eğitime erişimi ve cinsiyete göre okur-yazarlık oranı gibi problemlere yönelik istatistiksel araştırmalar, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair verileri sunarken (Sayılan, 2014; Göğüş-Tan, 2018; Tüzün, 2019) toplumsal cinsiyet eğitimine yönelik çalışmalarda öğretmen-öğrenci tutum ve algılarının değerlendirilmesi, öğretim programı ve ders kitaplarının incelenmesi ve öğretim programı hazırlanması gibi konulara ağırlık verildiği görülmektedir (Acar-Erdol, 2017; Aratemur-Çimen ve Bayhan, 2018; Esen, 2007; Güneş, 2008; Gümüšoğlu, 2016; Sayılan, 2008, 2012; Sleeter ve Grant, 1991; Tezer-Asan, 2010).

Toplumsal cinsiyet eğitimine yönelik çalışmalar, farklı bağlamda çok sayıda araştırmayla zengin bir alanyazın oluşturmaktadır. Bu çalışmalar erken çocukluktan yükseköğretime, hatta yetişkin eğitimine kadar uzanan farklı düzeylere yönelik araştırmaları kapsamaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yardımcı olma amacıyla tasarlanan etkili bir toplumsal cinsiyet eğitiminin hangi düzeyde, nasıl bir içerikle gerçekleşmesi gerektiği sorusu, araştırmanın temel problemi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel problemini oluşturan söz konusu sorunun yanıtlanmasına yönelik, bütüncül bir perspektif ile yürütülen araştırma süreci sonucunda ana akımlaştırma kavramı ayrıca dikkat çekmektedir. Ana akımlaştırma en basit anlamıyla bir düşünce veya davranışın toplumca kabul görmesi ve ana görüş hâline getirilmesidir (Cambridge Dictionary, 2024). Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı ise eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akımlaştırmanın önemini, toplumsal cinsiyet eğitimi alanındaki uzmanların görüşleri aracılığıyla vurgulamaktır. Çalışma kapsamında eğitimin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisi, eğitim öğretimin hangi kademesinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha önemli olduğu ve sadece toplumsal cinsiyet dersinin müfredata eklenmesinin eşitliği sağlamak adına yeterli olup olmayacağı ise araştırmanın alt problemleridir.

Yöntem

Bu çalışma konusu, hedefleri ve veri toplama süreci gibi birtakım özellikleri bakımından feminist yönelimli nitel bir araştırmadır. Yönelimsel araştırmalarda bulgular yorumlanırken araştırmacı kendi kuramsal ve ideolojik bakış açısını çalışmaya yansıtabilmekte; alan araştırması ve bulguların yorumlanmasında da belirli bir kavramsal çerçevenin etkisi kabul edilebilmektedir. Bu tür araştırmalar sadece feminist değil farklı yönelimlerden örnekleriyle de alanyazında yer almaktadır (Patton, 2018, s. 129).

Araştırma probleminin toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanması, araştırmada gündelik hayat ve kişisel deneyime önem verilmesi, araştırmacı-araştırılan hiyerarşisinin bulunmaması ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflemesi feminist araştırmaları diğer sosyal bilim araştırmalarından ayıran başlıca özelliklerdir (Öztan, 2016, s. 227). Tüm bu özelliklere uygunluğu bakımından bu çalışma feminist yönelimli nitel bir araştırma olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu yönelim, bir araştırma sürecini hiçbir zaman tek bir perspektiften yürütme anlamı taşımamaktadır. Feminist araştırmalar ve söz konusu özelliklere uygunluğu bakımından bu çalışma, dar bir bakış açısının aksine verilerin değerlendirilmesinde geniş bir perspektifi olanaklı kılmakta ve araştırma sürecinin daha tarafsız olmasını sağlamaktadır. Bu çalışmanın araştırma sürecinde, veriler yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmış, bu görüşmelerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan etik kurul izni ise Gazi Üniversitesi Etik Komisyonunun 03.03.2020 tarihli ve 03 sayılı toplantısı kararıyla alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme tekniklerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. Bu yöntemde çalışma grubunun araştırma problemiyle ilgili katılımcılardan oluşması beklenmektedir. Dolayısıyla uzman görüşlerine başvurulmuş bu çalışma için referans alınan ölçüt; katılımcıların eğitim ve kariyerleri bakımından toplumsal cinsiyetin eğitimi konusunda uzmanlaşmış kişilerden oluşmasını gerektirmiştir. Bu gerekliliğe uygun biçimde katılımcı uzmanlar arasındaki akademisyenlerin hepsi toplumsal cinsiyetle ilgili dersler vermekte, diğer uzmanlar da toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisi üzerine çeşitli çalışmalar, projeler yürütmektedir. Üç katılımcı araştırma sürecine önceden görüşülen uzmanların önerisi aracılığıyla dâhil olan, yine ilgili konuda uzmanlaşmış katılımcılardır. Bu bağlamda, önceki katılımcıların önerisiyle çalışma grubunun genişletilmesi, araştırma sürecinde kartopu örnekleme tekniğinin de etkili olduğunu göstermektedir (Patton, 2018, s. 237).

Araştırma kapsamında toplam 13 uzmanla görüşülmüş ve çalışmanın analizinde uzmanlar görüşmenin yapıldığı tarihe göre sırasıyla 'U1, U2, ... U13' şeklinde kodlanmıştır. Bulguların daha etkili yorumlanabilmesi için uzmanların meslek gruplarına ilişkin bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Katılan Uzmanların Meslekleri

<i>Uzman Kodu</i>	<i>Uzmanın Mesleği/Kariyer Geçmişi</i>
U1	Akademisyen/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı
U2	Uluslararası Örgütte Toplumsal Cinsiyet Program Koordinatörü
U3	Uzman Sosyolog
U4	Akademisyen/Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü
U5	Emekli Öğretmen/Bir Kadın Derneğinin Kurucusu
U6	Aktivist/Sosyolog
U7	Akademisyen/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı
U8	Akademisyen/Hukuk Fakültesi
U9	Bir Vakıfta Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Yöneticisi
U10	Akademisyen/Hukuk Fakültesi
U11	Akademisyen/Çocuk Gelişimi Bölümü
U12	Akademisyen/Sosyoloji Bölümü
U13	Akademisyen/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında öncelikle etkili bir toplumsal cinsiyet eğitiminin düzeyi, hedef kitlesi ve içeriği gibi tartışmalı yönler alanyazın taramasıyla tespit edilmiştir. Bu bağlamı aydınlatmak amacıyla belirlenen uzman katılımcılar ile yüz yüze yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmek için gerekli katılımcı onam formu ve görüşme formu hazırlanmıştır. İlgili görüşme sorularının tamamı çalışmanın sonunda Ek 1’de yer almaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşmeler sohbet havasında geçen yapılandırılmamış görüşmelerle karşılaştırıldığında, belirli amaçları olan, daha planlı ilerleyen bir sürece işaret etmektedir (Glesne, 2015, s. 142). Bu tarz görüşmelerde katılımcılara yöneltilen sorular duruma göre esnetilebilse de görüşme öncesinde temel sorular mutlaka belirlenmiştir ve katılımcılardan spesifik verilerin toplanması amaçlanmaktadır (Merriam, 2018, s. 87). Bu çalışmada da araştırma amacıyla ilgili olmadığı için katılımcı uzmanlara demografik nitelikte sorular sorulmamış daha ziyade görüşmeden önce belirlenmiş deneyim, bilgi ve duygu soruları yöneltilmiştir. İlgili görüşme formu hakkında, görüşmeler gerçekleştirilmeden önce bir ölçme değerlendirme uzmanı ve bir nitel araştırma uzmanına danışılmış, pilot görüşme gerçekleştirilmiş ve bu aşamaların ardından formda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşmeler için öngörülen süre bilgisini de içeren katılımcı onam formu yine görüşme öncesi uzman katılımcılara iletilmiş ve görüşmeler belirli bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler görüntülü görüşme olanağı sağlayan dijital ortamda gerçekleştirilmiş, iki katılımcı hariç tek oturumda tamamlanabilmiştir. Sadece bir katılımcı görüntü kaydına izin vermediği için bu görüşme de görüntülü gerçekleşmesine rağmen kayıt altına ayrıca ses kayıt cihazı yardımıyla alınmıştır. Bunun dışındaki tüm görüşmeler ses ve görüntü olarak kaydedilmiştir. Görüşmeler

ortalama 90 dakikada tamamlanmış, son görüşmelerle birlikte veri doygunluk kriteri sağlandığı ve verilerde düzenliliğe ulaşıldığı için veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde görüşmelerden elde edilen verilerin analizi için öncelikle video ve ses kayıtları deşifre edilerek yazıya aktarılmış ardından bu veriler içerik analiziyle ele alınmıştır. İçerik analizinde bu çalışmanın görüşme dökümlerine benzer hacimli nitel materyaller temel tutarlılık, anlamların belirlenmesi ve verilerin anlamlandırılmasına dayanmaktadır. İçerik analiziyle ele alınmaya uygun araştırmalarda görüşme gibi veri toplama süreçleri belirli kategori veya temalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Eğer analiz tümevarımcı bir bakış açısıyla gerçekleşiyorsa da araştırma süreci içinde yeni temaların keşfedilmesi de mümkün olmaktadır (Patton, 2018, s. 453).

Bu çalışmada çalışma grubu kategorize edilmemiş ancak görüşme formu önceden belirlenmiş tematik kategorilere göre hazırlanmıştır. Veriler, analiz süresinde keşfedilen yeni temalarla birlikte bütüncül olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye birlikte farklı kategorilerle ilişkili elde edilen bulguların, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının önemi konusunda, ortak bir noktada bulunduğu görülmüştür.

Bulgular

Görüşme veya gözlem gibi veri toplama yöntemlerinin tercih edildiği nitel araştırmalarda, betimleme ve alıntılar yapılması bulgular kısmının ana hatlarını oluşturabilmektedir (Patton, 2018, s. 503). Bu çalışmada da elde edilen veriler değerlendirilirken uzman görüşlerine sık sık doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Bu alıntılarının sonuna 'U1, U2' gibi uzman kodları yazılmıştır. Görüşme soruları hazırlanırken özellikle ana akımlaştırmayı vurgulamaya yönelik bir soru forma eklenmemiştir. Ana akımlaştırmanın önemi problemi araştırma sürecinin keşfedilen teması olarak gündeme gelmiştir. Dolayısıyla bulgular sunulurken ilgili uzmanın görüşmedeki hangi soruyu ana akımlaştırmaya dikkat çekerek yanıtladığı da çalışmada ayrıca belirtilmiş ve yanıt bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması problemini eğitim bağlamında ele alıp anlamaya çalışırken, temel dayanak Avrupa Komisyonu'nun 1996'dan bugüne, eşitliği sağlamaya yönelik benimsediği 'ikili yaklaşım'dır. Bu yaklaşımda, başlı başına toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklandığı açık olan birtakım problemlerin önlenmesi veya var olan problemlere çözüm önerileri geliştirilmesine yönelik uygulamaların yanı sıra; cinsiyetle ilgisi olmadığı düşünülen politikalarda dahi eşitlikçi perspektif benimsenmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (European Institute for Gender Equality [EIGE], 2021). Dolayısıyla ana akımlaştırma kavramı müstakil bir politik hedef olarak görülmemeli; toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın bir yolu, yöntemi olarak görülmelidir ve bu çalışmada da bu anlamıyla ele alınmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen uzmanlar ana akımlaştırmaya dikkat çekerken konuya iki temel bağlamdan yaklaşmaktadır. Bunlardan biri eğitimin yanında, siyaset, ekonomi, kültür gibi toplumsal kurumların ana akımlaştırma konusundaki iş birliğidir. Diğeri ise eğitim öğretimin her kademesinde etkili olan tüm unsurların, öğretim programları, ders materyallerinin eşitlikçi bir perspektifle hazırlanması; eğitim sektöründeki her personelin eşitlik konusunda duyarlı yetiştirilmesi, yani eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasıdır. Görüşme dokümanı analiz edilirken ana akımlaştırmayı bir problem olarak ilk kez U1 gündeme getirmiş, eğitimdeki birçok unsurun değişmesi gerekliliğini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için eğitimin kalıcı etkisi olacağını vurgulamıştır. U1'in üçüncü soruya verdiği ilgili yanıt aşağıdaki gibidir:

"Toplumda şöyle bir algı da var, biz kadına yönelik şiddeti ağır, sert yaptırımlarla, bu problemin çözüleceği algısı var. Bense kesinlikle daha çekirdekten bunun eğitiminin verilmesiyle çözüm bulunabileceğini düşünüyorum... Bu öğretmen, sınıf ortamı, okul kimliği, okul yöneticisi, örtük programlar hepsi etkili bu süreçte. Hızlı çözüm için daha sert yaptırımlar etkili ancak uzun vadede daha eşit bir toplumun oluşması için eğitime daha büyük rol veriyorum. Biz 10 yıl sonra, 20 yıl sonra hala cinsiyet eşitsizliği konuşmayalım istiyorum. O yüzden eğitim önemli, davranışların dönüşmesi ve kalıcı hale gelmesi gerekiyor, bunu eğitim sağlayabilir." (U1)

Görüşmelerden elde edilen verilerde ana akımlaştırmayı kavram olarak ilk kez gündeme getiren yanıt ise U2'nin 'ilk ve ortaöğretim döneminde toplumsal cinsiyet eğitimi' ile ilgili yedinci soruya verdiği yanıtıdır. U2 ana akımlaştırmayı ikili yaklaşıma da değinerek aşağıdaki gibi açıklamıştır:

"Toplumsal cinsiyet dersinin bağımsız bir ders olarak verilmesinin yanında mainstream etmek gerekiyor. Benim bu konuda yaklaşımım tam olarak twin track approach dediğimiz şekilde. Bir taraftan hard core bir dersin olması ama bir taraftan da tüm eğitim sisteminin içine mesela tüm öğrenim hedeflerinin içine bu toplumsal cinsiyet meselesinin yerleştirilmesi... Matematik, edebiyat, fen, sosyal hepsinde olması gerekiyor. Bu twin track approach son yıllarda daha çok konuşulmaya başlandı. Çünkü hep şunu konuştuk 'tek başına bir ders mi olsun yoksa içine mi yedirilsin sistemin?' E niye ikisi de olmasın? Son 5-6 yıldır bu konuşuluyor, daha şey bir örnek vereyim... Birleşmiş Milletler Nüfus Fonunun toplumsal cinsiyet stratejisi, 2018-2021 stratejisi, twin track approach üzerine oturuyor. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonundaki tüm birimler, ülkeler, bölgeler ve genel merkezde mutlaka bir focal point, yani odak noktası olmalı ama aynı zamanda bu sistem bütün birimlerin içine mainstream edilmeli. Dolayısıyla ben, açıkçası, eğitim sisteminde de böyle olması gerekiyor." (U2)

U2'nin bu yanıtında etkili bir toplumsal cinsiyet eğitimi için tüm diğer dersler gibi planlı programlı ayrıca bir dersin öğretim programına eklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte U2'ye göre tüm diğer dersler ve okul ikliminin de eşitlikçi perspektife göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Uzman, görüşmenin ilerleyen dakikalarında bir okul ziyaretinden bahsederken 'okulun duvarlarında birçok bilim insanının fotoğrafı olduğunu ancak hiçbirinin kadın olmadığını' da konuyla ilişkili biçimde eleştirmiştir. Buna benzer bir örneğe U11 de havuz problemleri örneği üzerinden yorumlamış, benzer matematik sorularının anne babanın maaşı üzerinden

oluşturulabileceğini belirtmiştir. Bu iki örnekte de bağımsız bir toplumsal cinsiyet dersinden ziyade eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının altını çizilmiştir. Bu noktada etkili faktörlerden biri de öğretmen tutum ve davranışlarıyla ilişkilidir. Bu konuya ise U4 yine yedinci soru aracılığıyla, aşağıdaki ifadelerle değinmiştir:

“Bir kere aslında bu sadece okullarla ilgili bir süreç değil, çocuk doğduğu andan itibaren verilmesi gereken eğitimler var, belki ebeveyn eğitimi yoluyla bilinç yükseltmesi yapılmalı. Daha sonra tabii çocuğun formal eğitime başlamasıyla okullarda da sistemli biçimde verilmeli, toplumsal cinsiyet dediğiniz şey tüm alanlara yayıldığı için dilde, bedende, ifadede de dolayısıyla tüm derslerin içerisinde mutlaka bu duygu ve düşünceyi, mutlaka benimsemiş, eşitliğe inanmış ve bu doğrultuda ders işleyen öğretmenlere ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Toplumsal cinsiyetle ilgili belki lisede, üniversitede dersler verilebilir, ilkokulda da cinsel eğitim kapsamında verilebilir hatta zorunlu olarak verilebilir. Bir de mutlaka ama mutlaka diğer tüm öğretmenlerin söylemleri, davranış ve ifadelerine dikkat etmesi gerekiyor. Çünkü düşünüyor musunuz bir toplumsal cinsiyet dersi var ve her şey iyi güzel anlatılıyor ama matematik dersinde öğretmen erkek çocuklara söz veriyor sürekli, kızları da görmezden geliyor veya bir müzik dersinde kız çocuğun başarısız olması daha büyük sorun oluyor, erkek başarısızsa sorun olmuyor. Çünkü matematiğe eğilimli olmaz kız çocukları gibi bir yargı var... Dolayısıyla öğretmenlerin bu konuda bilinçlenmesi çok önemli oluyor. Bir de yapılan araştırmalar aslında şunu gösteriyor; öğretmenlerin hiçbiri bunları bilinçli şekilde yapmıyor, farkına varmadan bunu yapıyorlar, kalıp yargıları destekliyorlar. Dolayısıyla öğretmenlerin önce kendi kalıp yargılarının farkına varıp nasıl değiştirecekleri üzerine mesleki programlar geliştirilmeli, öğretmenlere bunun eğitimi verilmeli, aynı zamanda bu yapılırken anaokulu, ilkokul düzeyinde cinsel eğitim verilmeli ve bu derslerde de toplumsal cinsiyet vurgusu yapılmalı.” (U4)

U4'ün öğretmen tutum ve davranışlarıyla ilgili eleştiri ve önerisi aynı zamanda okul öncesinden yükseköğretime bir köprü oluşturmaktadır. Çünkü onun bu yanıtından, toplumsal cinsiyet eğitiminin öğretmen yetiştirme programlarında da yer alması gerektiği çıkarılabilir. Böylece eşitlik duyarlılığına sahip öğretmenler ülkenin her yerinde ve eğitimin her kademesinde görev almaya başladıkça eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasına katkı sağlayabilir. Ancak U8 'feminist pedagojinin uygulanabilirliği' hakkındaki dokuzuncu soruya verdiği yanıtta bu konuyu bir adım öteye götürmüş ve eğitimde toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasındaki etkenlerin sadece ders materyalleri ve öğretmen tutumuyla sınırlı olmadığına şöyle dikkat çekmiştir:

“Bu tarz şeylerde şunu düşünüyorum iyi bir eğitim almış da olabilirsin ama kurum kültürü buna müsait değilse sen bir anda eşitlik savaşçısı, ayrıksı tip, böyle herkese karşı işte öğrencileri savunan, böyle farklı bir insana dönüşüyorsun. O yüzden eğitimin verilmesi tek başına işe yararı mı emin değilim. Mesela izlediğimiz bütün dizilere, filmlere de bakarsak okullardaki hocalar hep böyle işimizi yapalım gidelim falan tarzındadır, duyarlı tip bir anda şey olur, iş çıkartan! Öyle bir karaktere dönüşür.” (U8)

U8'in bu yanıtıyla okul yöneticileri ve eğitim politikalarının da öğretmenin eşitlikçi formasyonunu destekler nitelikte olması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı konuyu U13

yükseköğretimde toplumsal cinsiyet dersleriyle ilişkilendirerek, eşitlik konusunda her birimin iş birliği halinde olmasını, yedinci soru kapsamında aşağıdaki yanıtıyla ifade etmiştir:

“Yöneticiler de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik istekli olmaları isteğinin ötesinde de bu yönetmeliklerde vurgulanan bir ilke haline gelmeli artık. Ben değerler noktasında da aynı şeyi savunuyorum onların da ayrı bir ders olarak değil; davranışlarla, tutumlarla gösterilmesini önemsiyorum. Mesela Türkçe dersinin metinlerinde konu edinilmesi, felsefede tartışılması gibi böyle içkin olarak verilmesini düşünüyorum. Ama zaten bu ana akımlaştırılmazsa sizin verdiğiniz derslerin bir önemi olmaz ve zaten ana akımlaştırmadan siz ders veremezsiniz. Biz hep belli ilkeler, programlar, yönetmelikler çerçevesinde hareket ediyoruz biliyorsunuz, onlar olmadan maalesef, mesela programlar değişti yükseköğretimde 2018’de ve denildi ki artık sadece Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliği dersi var... Dolayısıyla diğer bölümlerde benim bu dersi verebilmem için komisyona yazı yazmam gerekiyor, komisyondan geçmesi gerekiyor, onlar da duyarlı olurlarsa geçebilir. O nedenle ana akımlaştırılması bence daha temel ve diğeri için de bir gereklilik.” (U13)

Yukarıdaki yanıtta uzman, toplumsal cinsiyetle ilgili derslerin müfredata eklenmesi için de eşitliğin ana akımlaştırılmasını bir ön gereklilik olarak yorumlamıştır. Problemin derinlerine inildikçe, etkili bir toplumsal cinsiyet eğitiminin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının uzun, meşakkatli bir yol olduğu düşünülebilir. Ancak bu yolun başarıyla tamamlanmasında etkili öneriler ve örnekler bulunmaktadır. Yine yedinci soruya bu kez U9’un verdiği yanıt bu bakımdan önemlidir:

“Bir toplumsal cinsiyet dersi koymak mı mantıklıdır yoksa tüm derslerin içine toplumsal cinsiyeti entegre etmek mi? Yani şöyle gönül ister ki ana akımlaştırma diyeyim ama ana akımlaştırmayı hemen hayata geçirmek çok kolay değil, ona giden yollar var. Tabi ki her dersin içerisinde, okulun etik kodlarında, politikalarında, şikâyet mekanizmalarında bu gözün olması çok kıymetli. Ama bir anda kurumlara ‘hadi bunu ana akımlaştır’ dersiniz çok kolay olmayacaktır. Örneğin Anne Çocuk Eğitim Vakfı toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akımlaştırılan bir kurum ama bunu 2010 yılında bütün eğitim programlarında revizyon yaparak gerçekleştirdi. Daha öncesinde toplumsal cinsiyet eşitliği çalıştı ama oraya giden yolda, sürece ilk etapta ufak müdahalelerle başladı. Programlardan sonra içinde bir etik kurul oluşturdu ve bu kurulun işleyişinde toplumsal cinsiyeti gözetti, ana akımlaştırmayı politika ve uygulamalarla sürdürdü. Önce ilgi alaka uyandırmak, biraz bu konuya hani daha yakın olabilecek bir ders üzerinden başlamak ana akımlaştırmanın yolunu açmayı sağlayabilir. Bilmiyorum şu anda var mı, vatandaşlık dersi vardı mesela eskiden, sosyal sorumluluk dersleri oldu galiba... Biraz oralardan başlayıp yavaş yavaş ilgi alakayı arttırarak diğer branşlara da entegre edilebilir. Bir anda ‘biz toplumsal cinsiyeti ana akımlaştıracağız’ denildiğinde o zaman her noktasında tepki çekebilir, direnç görebilir. Dirençleri minimize etmek için küçük adımlarla başlayıp; ders materyalinden öğretmenin davranış ve tutumlarına, okulun yönetim politikalarına kadar her adımda bu ele alınması gereken bir konuya dönüşmeli.” (U9)

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin diğer derslere entegre edilmesinin önemine ilişkin ve buna yönelik bir başka örnek de U10’un yedinci soruya verdiği aşağıdaki yanıtta mevcuttur:

“Ben her aşamada toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin, yani bu ailede başlayan eğitim okul, ilkökul, ortaokul, üniversite her aşamada devam etmesi gerektiğini düşünüyorum. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin ayrı bir ders gibi açılmasının ötesinde tüm müfredata, ders programlarına yedirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Her bir okul, her bir bölüm, her bir ders programına toplumsal cinsiyet bakış açısı yedirilmeli, buna biz toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması diyoruz. Böylece toplumsal cinsiyet perspektifi veya toplumsal cinsiyet eşitliği araştırmaları, eğitimi, yalnızlaştırılıp marjinalleştirilip ötekileştirilmesi riskini de ortadan

kaldırılmış oluyoruz. Yani ben tarih öğretmeniymiş diyelim, tarih dersinde öğretilen tarih bilgisinin ne bileyim insan hakları tarihinin olmaması, hiç kadınlar kadın liderlerin o tarih kitaplarında olmaması mesela bir problem. Orada kendini görmüyor hiçbir kız çocuğunu düşünün... Öğrenci kendini özdeşleştirebileceği bir rol model görmüyor ki mesela edebiyat dersi, okutulan edebiyatçıların yüzde doksanı neredeyse erkek.” (U10)

Uzmanlarla yapılan görüşmeler ve tüm bu yanıtlar çerçevesinde etkili bir toplumsal cinsiyet dersinin hayata geçirilmesinde birbirine bağlı birçok unsur bulunduğu görülmüştür. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması ve toplumsal cinsiyet eğitimi bu bağlamda karşılıklı bir ilişki içindedir. Eğitimde ufak müdahaleler toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması için önemli birer adım olarak değerlendirilirken; etkili bir toplumsal cinsiyet eğitimi için de eğitim öğretimin her kademe ve unsuruna eşitliğin entegre edilmesi gerekmektedir.

Görüşmeye katılan uzmanların bu bölümde yer verilen yanıtları, sadece doğrudan ana akımlaştırmaya dikkat çeken yanıtlar arasından seçilmiştir. Araştırma kapsamındaki diğer sorulara verilen yanıtlar veya her uzmanın yanıtına bu çalışmanın bulgularında yer vermek mümkün olmamıştır. Ancak etkili bir toplumsal cinsiyet eğitiminin ihtiyaçları belirlenirken erken çocukluktan yetişkinliğe her dönemde, birçok unsurun eşitlikçi bakış açısıyla buluşmasının tüm uzmanlarca altı çizilmiştir. Bu bağlamda etkili bir toplumsal cinsiyet eğitiminin ana hatlarını belirlemeye yönelik araştırmalar kapsamında ve bu çalışmanın uzman görüşlerine göre, ana akımlaştırmanın önemi açıkça ortaya çıkmıştır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Birtakım bakış açısı ve prensipleri yaygınlaştırma, egemen kılma, bir toplumda insanların çoğu tarafından kabul edilebilir hale getirme; söz konusu bakış açısıyla ilgili alandaki tüm çalışma, plan-program, bütçeleme gibi mekanizmaların içine bu bakış açısını entegre etme anlamına gelen ana akımlaştırma kavramı (Cambridge Dictionary, 2024; Kadın İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, 2024), son yıllarda toplumsal cinsiyetle ilgili birçok farklı araştırmada incelenir hale gelmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini farklı ülke ve politik alanlarda ele aldığı çalışmasında Walby (2005) özünde feminist bir strateji olarak değerlendirdiği, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın da birçok farklı biçimi olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü cinsiyet eşitsizliği de birbirinden çok farklı alanlarda, farklı ve kesişimsel örüntülerle kendini göstermektedir. Dolayısıyla ona göre yönetimde, üniversitelerde, sivil toplum örgütlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini hayata geçirme konusunda duyarlı, uygun uzman kapasitesi oluşturmak ana akımlaştırma için öncelikli ve oldukça önemli bir adımdır. Buradan hareketle alanyazında da ana akımlaştırma, birbirinden farklı disiplinlerde bir araştırma problemi olarak yerini almıştır. Ancak özellikle hukuk, kamu politikaları ve bütçelemeye ilişkin çalışmaların ana akımlaştırmaya odaklandığı görülmektedir.

Gedik (2015) toplumsal cinsiyet adaleti kavramına dikkat çektiği çalışmasında ana akımlaşırmanın sadece ekonomik alanda hedeflenmesinin eksik olduğunu; uluslararası sözleşmeler yoluyla yasal iyileştirmelere ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Güneş (2021) ise kadınların sadece cinsiyetleri sebebiyle uğradıkları bazı ayrımcılıklar ve cinsiyete dayalı şiddet, zorla evlendirilme gibi suçlar karşısında toplumsal cinsiyetin ana akımlaşırılmasının önemini, benzer biçimde, hukuki bağlamda ele almış ve çalışmasını ana akımlaşırmanın uluslararası insan hakları hukukundaki uygulamalarında da bugün hala sınırlı kaldığını eleştirmiştir.

Ana akımlaşırmanın nasıl gerçekleştirilebileceğine daha detaylı değinen ve ana akımlaşırma modellerini de inceleyen Damgacı (2023) tezinde, eşitlik ve kalkınma ilişkisini de gündeme getirmiştir. Kalkınma planlarının ilk aşamasında ana akımlaşırmanın durumunu tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, kalkınma planları eksikleri bakımından değerlendirilmiştir. Yine kalkınma planlarıyla ilgili bir diğer araştırma Şener (2022), çalışmasını 2000-2020 yılları arasındaki planların ana akımlaşırma bağlamında ele alınmasıyla sınırlandırılmıştır. O da eşitliğin adil biçimde sağlanmasının en temel yolunun ana akımlaşırma olduğunu altını çizmiştir.

Kalkınma planları aynı zamanda eğitim politikalarıyla ilgili bölümler de içerdiği için kalkınma planı – toplumsal cinsiyetin ana akımlaşırılması odaklı çalışmalar aracılığıyla problem dolaylı yoldan eğitimle ilişkilendirilebilir. Ancak alanyazının genel eğilimine bakıldığında direkt olarak eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaşırılması konusundaki araştırmalarda eksiklik olduğu görülmektedir. Oysaki toplumsal cinsiyet ve eğitim hakkındaki alanyazında katılımcı uzmanların toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada eğitimin önemli, etkili bir rolü olduğu görüşünün de altı çizilmektedir (Üstündağ-Yıldırım, 2022). Dolayısıyla alanyazındaki eksikler ve bu araştırmanın bulguları eğitimde toplumsal cinsiyetin ana akımlaşırılması konusunun önemini ve bu konuda daha çok araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyetin eğitime yönelik alanyazın, bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığında eğitimde toplumsal cinsiyetin ana akımlaşırılmasının temel bir ihtiyaç olduğu görülebilir. Çünkü toplumsal cinsiyetin eğitimi kritik bir dönem olarak erken çocuklukta başlamakta, formal eğitimin diğer kademelerinde devam etmektedir. Tüm bu aşamalarda etkili olan birçok unsur vardır, bunlar erken çocukluktan yetişkinliğe doğru sırasıyla; anne-baba rol modeli, renkler, oyuncaklar, masallar, çizgi filmler, akran etkisi, öğretmen tutum ve davranışları, öğretime ilişkin materyaller, okul iklimi, yöneticiler gibi uzayıp giden bir listeye işaret edebilir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisine odaklanan araştırmalarda da tüm bu unsurlar ayrı ayrı ele alınmıştır. Ancak bütüncül bir bakış açısı tüm bu unsurların eşitliği destekler nitelikte yeniden inşa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu da eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaşırılması gerekliliğinin bir yansımasıdır.

Toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizlikleri en aza indirmede eğitimin rolü şüphesiz önemliken; hangi düzeyde, nasıl bir içerikle bu eğitimin verilmesi gerektiği sorusu ise alanyazında netleşmiş değildir. Bu problemi aydınlatmak amacıyla yola çıkan bu çalışmada alanında uzman katılımcılarla yapılan görüşmelerde farklı bağlamlardan farklı sorulara verilen yanıtlarda birbirine temas eden ortak bir nokta vardır ki o da toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın önemidir. Nasıl ki ana akımlaştırma alanyazında genel anlamıyla başlı başına bir politik hedeften ziyade, eşitliği sağlama yolunda bir strateji olarak ele alınıyorsa; bu çalışmanın bulgularıyla birlikte eğitimdeki anlam ve önemi de bu şekilde değerlendirilmektedir. Erken çocukluktan yetişkinliğe, her unsuru ele alarak, eşitliğe doğru gerçekleşecek topyekûn bir değişim ana akımlaştırmanın da gerçekleşmesi anlamını taşımaktadır.

Sonuç olarak araştırmanın bulguları ana hatlarıyla özetlenirse etkili bir toplumsal cinsiyet eğitimi için eğitimde eşitliğin ana akımlaştırılması temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla eğitim öğretimin belli bir kademesinde toplumsal cinsiyetle ilgili bir ders planlamak önemlidir ancak tek başına yeterli değildir; aynı zamanda eşitlikçi bakış açısı, öğretmen eğitimine, öğretmen tutum ve davranışlarına, öğretim materyallerine, yöneticilerin hedeflerine entegre edilmelidir. Buradan da anlaşılacağı gibi yükseköğretim toplumsal cinsiyet eğitimi için geç kalınmış bir dönemdir; gelişimsel özellikler ve çok fazla örtük mesaja maruz kalınan bir dönem olarak erken çocukluk birçok problemde olduğu gibi toplumsal cinsiyetin eğitimi konusunda da kritik olarak ön plana çıkmaktadır ve toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim öğretimin diğer kademelerinde de sürdürülebilir olmalıdır. Ana akımlaştırma öğretmen tutum ve davranışları ve eğitim yönetimini de kapsayan bir strateji olduğu için yükseköğretimde Eğitim Fakülteleri başta olmak üzere toplumsal cinsiyetle ilgili derslere ihtiyaç olduğu da araştırma kapsamındaki sonuçlar arasındadır.

Bu sonuçlarla ilişkili olarak eşitliğe katkı sağlayacak etkili bir toplumsal cinsiyet eğitimi için öncelikle eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasının sağlanması ve alanyazında bu konuya dair araştırmaların artırılması önerilmektedir. Katılımcı uzmanlara göre ana akımlaştırmayı sağlamak adına hem eğitim öğretim sürecinin farklı kademelerine uygun toplumsal cinsiyet derslerinin müfredata eklenmesi hem de bu derslerle birlikte olmak üzere, tüm diğer derslerin mevcut öğretim programları ve ders kitapları gibi materyallerinin eşitlikçi perspektifle yeniden ele alınması gerekmektedir. İhtiyaç duyulan söz konusu değişikliklerle ilgili bundan sonra alanyazına eklenecek yeni, spesifik diğer araştırmaların ise ana akımlaştırma kavramının problem üzerindeki değeri dikkate alınarak yürütülmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

Acar-Erdol, T. (2017). *Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programının hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

- Aratemur-Çimen, C. & Bayhan, S. (2018). Değişen ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*(36), 72-102. <https://feministyaklasimlar.org> sayfasından erişilmiştir.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet belası* (B. Ertür, Çev.). İstanbul: Metis.
- Cambridge Dictionary. (2024). *Mainstream*. <https://dictionary.cambridge.org> sayfasından erişilmiştir.
- Damgacı, T. (2023). *Türkiye’de toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin kalkınma planları üzerinden analizi*. (Doktora Tezi). <http://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Direk, Z. (2018). *Cinsel farkın inşası felsefi bir problem olarak cinsiyet*. İstanbul: Metis.
- Esen, Y. (2007). Sexism in school textbooks prepared under education reform in Turkey. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 5(2), 466-493.
- Gedik, E. (2015). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın Türkiye’de kadın hareketi üzerindeki etkisi ve toplumsal cinsiyet adaleti kavramı. *Akademik Hassasiyetler*, 2(4), 209-228.
- Giuliano, P. (2017). Gender: A historical perspective. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Papers*, 16, 1-30. <http://www.nber.org/papers/w23635> sayfasından erişilmiştir.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy & P. Yalçınoğlu, Çev.) Ankara: Anı.
- Greer, G. (2012). *The female eunuch*. New York: Harper Perennial Modern Classics.
- Göğüş-Tan, M. (2018). *Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği haritalama ve izleme çalışması Türkiye’de katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi*. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/182> sayfasından erişilmiştir.
- Güneş, A. (2021). Uluslararası insan hakları hukuku bağlamında toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın kavramsal analizi. *Sosyal Mucit Academic Review*, 2(1), 53-71.
- Güneş, Ö. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet ayrımı (1990-2006). *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2), 81-95.
- Gümüšoğlu, F. (2016). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet 1928’den günümüze*. İstanbul: Tarihçi.
- European Institute for Gender Equality. (2021). *What is gender mainstreaming?* <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming> sayfasından erişilmiştir.
- Kadın İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. (2024). *Ana akımlaştırma*. <https://www.hedef5.org> sayfasından erişilmiştir.
- Merriam, S. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel.
- Öztan, E. (2016). Feminist araştırmalar ve yöntem. F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları* içinde (s. 271-291). Ankara: Dipnot.

- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Sayılan, F. (2008). Gender and education in Turkey. S. Wigley, A. M. Nohl & A. Akkoyunlu-Wigley (Ed.), *Education in Turkey* içinde (s. 247-270). Berlin: Waxmann.
- Sayılan, F. (2012). Toplumsal cinsiyet ve eğitim. F. Sayılan (Ed.), *Toplumsal cinsiyet ve eğitim olanaklar ve sınırlar* içinde (s. 13-76). Ankara: Dipnot.
- Sayılan, F. (2014). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği. *Eleştirel Pedagoji*, 6(31), 17-23. <http://www.elestirelpedagoji.com> sayfasından erişilmiştir.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053-1075. <https://doi.org/10.2307/1864376>
- Sleeter, C. E. & Grant, C. A. (1991). Race, class, gender, and disability in current textbooks. M. Apple, & L. Christian-Smith (Ed.), *The politics of the textbook* içinde (s. 78-111). New York: Routledge.
- Şener, R. (2022). Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması açısından 2000-2020 yılları arasındaki ulusal kalkınma planlarının incelenmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 94-113.
- Tezer-Asan, H. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. *Fe Dergi*, 2(2), 65-74. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000033
- Tüzün, I. (2019). *Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği. Öğretmenler ve psikolojik danışmanlar için rehber.* <http://www.tapv.org.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Üstündağ-Yıldırım, İ. (2022). *Toplumsal cinsiyet eğitiminin düzey ve içeriğinin tartışmalı yönlerine ilişkin bir ihtiyaç analizi.* (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Yağan-Güder, S. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 424-446. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2016016429>
- Walby, S. (2005). Introduction: Comparative gender mainstreaming in a global era. *International Feminist Journal of Politics*, 7(4), 453-470. <https://doi.org/10.1080/14616740500284383>
- WHO. (2017). *Gender.* https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 sayfasından erişilmiştir.

Extended Summary

The concept of gender comprises a study field that is discussed with regard to many fields as the definition of the concept, making sense of it philosophically and sociologically and gender roles, problems and power relations resulting from these roles in different communities and at different times. Even though there are different definitions of the concept, rejection of biological determinism seems to be the common point of these views. While gender is being examined as a concept, it is

highlighted that it does not draw attention to some characteristics individuals have inherently like biological gender. Gender is a concept expressing some roles and expectations attributed to woman and man separately by the community. Since these roles and expectations are constructed through the presence of the opposite sex, there is a differentiation rather than a natural difference. Therefore, the roles and expectations regarding gender are of the quality changing according to different communities and different periods.

A great many different elements are effective in constructing gender. In determining gender, macro level components forming a historical point in a society such as wars and revolutions as well as the family of the individual, their environment and the structure of the community they live in from the birth onwards could be effective. Such many factors as gender perception by the parents and other family members, peer effect, games and toys preferred in raising children, stories, teacher attitudes and behaviors together with the formal education, curricula and course books play a determinant role in the perception of gender which the individual carries from the early childhood to adulthood. For that reason, education in this sense comprises an important context of the studies regarding gender in terms of the fact that it is effective in both constructing gender and changing the current perception.

While one side of the studies focusing on gender and education relation is made up of statistical researches aiming at determining the differences between genders in having access to education and providing schooling of girls, the other side is made up of research in the education of gender and the role of education in its construction. The latter research deals independently with early childhood/preschool period, investigate teacher attitudes, curricula and course books or turns its faces to the need regarding gender education in higher education. At this point, it is likely to state that the question of at what level and by means of which content an effective gender education designed for the purpose of helping to get gender equality will be realized are still exist. The purpose of the current study is to determine the importance of mainstreaming of gender equality in education based on this question with a holistic perspective regarding the needs for a gender education.

The current study is a feminist oriented qualitative study in terms of its subject matter, purpose and data collection process. This orientation never means carrying it out from just one perspective. On the contrary, it makes being more neutral and a large perspective possible in the evaluation of the data because of such features as having no researcher-researched hierarchy and aiming at eliminating inequalities based on gender. The study group of the research was selected using criterion sampling and snowball sampling, which are purposed sampling techniques. The criterion in question in the process realized through criterion sampling is that the participant are the experts in gender education. In this sense, semi-structured detailed interviews were made with 13 experts from such different professional groups as faculty member, sociologist, activist, project

coordinator regarding gender. Within the content of the interviews, the questions and process were planned before, the participants were asked questions regarding their experiences, knowledge and emotions and detailed data were obtained accordingly. In this process, the video and voice recordings were firstly transcribed for the data analysis of the interviews and then they were analyzed in terms of contents. The study group was not categorized in the study, but the interview for was prepared depending on thematic categories beforehand. Upon the evaluation of the data holistically with the new themes discovered during the analysis process, it was found that expert views had a common point regarding the importance of mainstreaming of gender equality in education.

During the evaluation of the data obtained in the study, expert views were frequently given places through direct quotations. These views emphasize regarding the problems of the research that education has a significant and permanent effect regarding helping the provision of gender, but this effect is directly related to the realization of mainstreaming. 'Dual Approach' adopted by European Commission since 1996 in order to provide equality are accepted as the basic foundation. Depending on this basic foundation and the data obtained in the interviews, mainstreaming is a strategy adopted to provide gender equality rather than a political target alone. This strategy requires that there is a need to add courses regarding gender to the curricula at every stage of education for an effective gender education. However, this course is not sufficient alone. It is essential that gender equality perspective must be integrated into a great many components which an individual is exposed to from childhood to adulthood in their education life.

In this respect, it is necessary that curricula and course materials regarding all courses must be rearranged depending on gender equality and that all the branch teachers must be trained insensitive to gender equality. Findings regarding to teacher training additionally indicate that there is a need for gender education courses in higher education starting from the faculties of education.

In conclusion, an independent gender course aiming at all stages in gender education and the need for an integration of equalist perspective to a great many components in education means the mainstreaming of gender equality in education. It is known that the studies in the related literature regarding gender education deal with the application separately in general. Nevertheless, the current study indicates that there is a more holistic approach for an effective gender education. For that reason, mainstreaming gender equality in education comprises a significant context. It is recommended that more studies must be conducted in this issue and the studies regarding gender education must be carried out by paying attention to the importance of mainstreaming.

Ekler**Ek – 1. Görüşme Soruları**

1. Kendinizi tanıtır kariyer geçmişinizden kısaca bahsedebilir misiniz?
2. Sizi toplumsal cinsiyet veya kadın çalışmalarıyla ilgilenmeye yönlendiren toplumsal sebepler nelerdir, açıklayabilir misiniz?
3. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bundan kaynaklanan problemler olduğu kabulüyle yola çıkarsak, bu problemleri en aza indirmek için eğitimin ne gibi katkıları olabilir, örneklendirerek açıklayınız.
4. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında bireyin gelişimi göz önünde bulundurulduğunda hangi dönemler kritik olarak değerlendirilebilir? Nedenleriyle açıklayınız.
5. Erken çocukluk döneminde; oyun/oyuncak seçimleri, masal kitapları/öyküler ve renkler (kızlara pembe erkeklere mavi) gibi detay görünen unsurlar toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının oluşumunda gerçekten ne kadar etkilidir?
 - a. Peki bir okul öncesi öğretmeni, öğrencilerdeki kalıp yargıları değiştirmek için hangi stratejileri uygularsa etkili olabilir?
6. Cinsiyet rolleriyle ilişkili problemleri en aza indirmek için okul öncesi dönemde neler yapılabilir?
 - a. Cinsel eğitim ve mahremiyet eğitiminin bu bağlamda rolü nedir?
 - b. Cinsel eğitim ve mahremiyet eğitimi konusunda Türkiye’nin durumu nedir?
7. İlk ve ortaöğretim döneminde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göstergeleri ve sonuçları nelerdir?
 - a. Bu dönemde (ilk ve ortaöğretim dönemi) toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bir farkındalık oluşturmak için eğitim öğretimde ne gibi düzenlemeler yapılabilir?
8. Öğretmenlerin özellikle okul öncesi, ilk ve ortaöğretim dönemlerinde öğrenciler üzerinde etkili olduğu literatürdeki bulgular arasındadır. Peki, sizce Türkiye’de öğretmenler toplumsal cinsiyete ne kadar duyarlı?
 - a. Bu bağlamda eğitim fakültelerine toplumsal cinsiyet dersi koyma fikrini nasıl değerlendirirsiniz?
 - b. Bu konuda olası bir dersin içeriği ne olmalıdır?
 - c. Şimdi olunan noktada öğretmenlere yönelik hizmet içi bir toplumsal cinsiyet eğitimini bir alternatif olarak nasıl değerlendirirsiniz?

9. “Öğrenme ve öğretmenin iç içe geçtiği; cinsiyetçilik, ırkçılık, sınıfçılık gibi yıkıcı unsurların reddedildiği, katılımcıların gündelik deneyimlerinin paylaşımı üzerine inşa edilmiş ve eleştirel düşünme ve başkalarıyla çalışabilme becerilerinin gelişimini sağlayan derslik uygulamalarına ilişkin rehberlik eden kuramı feminist pedagoji olarak tanımlayabiliriz.”

Bu tanım doğrultusunda feminist pedagoji Türkiye’de eğitim öğretimin hangi düzeyinde ne kadar mümkün ve sizce nasıl uygulanabilir?

10. Bazı üniversitelerin çeşitli bölümlerinde zorunlu veya seçmeli toplumsal cinsiyet dersleri verildiğini görüyoruz. Bu derslerin yeterli – yetersiz yönleri sizce nelerdir?

a. Üniversiteler için olası bir toplumsal cinsiyet dersi için öncelik verilmesi gereken bölümler nelerdir, neden?

b. Olası bir toplumsal cinsiyet dersinin içeriği nasıl olmalıdır?

11. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı yaratma konusunda yine üniversiteler tarafından geliştirilen yetişkinlere yönelik sertifikalı eğitimlere ilişkin görüşlerinizi almak istesek;

a. Bu programların eksik bulduğunuz yönleri var mı? Varsa nelerdir?

b. Bu programlar kimlere hitap ediyor veya etmelidir?

c. Programların içeriği nasıl olmalıdır?

12. Toplum genelinde toplumsal cinsiyet duyarlılığı yaratmak için ‘okul dışı’ neler yapılabilir?

13. Toplumsal cinsiyet eğitimi konusunda dünyadan örnek verebileceğiniz uygulamalar var mı? Varsa nelerdir?

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Bu araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve yazılı hale getirilmesinde araştırmacılar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Veri toplama sürecine gönüllü olarak katılmayı kabul eden ve yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorulara titizlikle cevap veren tüm uzmanlara teşekkür ederiz.

Çatışma Beyanı

Araştırmacıların, araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma, Gazi Üniversitesi Etik Komisyonunun 03.03.2020 tarih ve 03 sayılı sayılı onayı ile yürütülmüştür.